

יוסי פרץ

מסורת החלוקה של הפרשיות הפתוחות והסתומות בכ"י ששון 1053 בהשוואה ל"כתר" והגורמים לחילופים בין כתבי היד

תקציר

החלוקה לפרשיות פתוחות וסתומות היא אחת החלוקות המאפיינות את הטקסט המקראי, נזכרת כבר במגילות מדבר יהודה ובמדרשי הלכה ונחשבת לאחד מסימני המובהקים של נוסח המקרא שבהם תלויה כשרותו של ספר התורה. בספרי נמסר: "כתב לפרשה סתומה פתוחה, לפתוחה סתומה [...]". – הרי אלו ייגנזו". קביעה זו מעלה תמיהות רבות, שכן לא נמסר מהי בכלל צורתן של הפרשיות, כמה הן הפתוחות וכמה הן הסתומות, וגם לא נמסר על מיקומן של הפרשיות ברצף הטקסט. נוסף לכול גם חכמי המסורה הטברנית לא דנו בעניינים אלה, כפי שדנו בעניין הכתיב המלא והחסר, כך שאיננו מוצאים הערות מסורה המתייחסות לכתיבת הפרשיות. כל העניינים האלה נתבררו ונקבעו להלכה רק מאות שנים מאוחר יותר, כשביקש הרמב"ם לכתוב ספר תורה לעצמו, ונתקל במחלוקות בשאלות אלה. כפוסק הלכה, הוא ראה צורך לקבוע רשימה מדויקת של כל הפרשיות בתורה אשר תשמך

* עיקרי הדברים המתפרסמים כאן הושמעו בסדנת מחקר של הקרן הלאומית למדע על כתב-יד ששון 1053 של המקרא, אוניברסיטת בר-אילן ומוזיאון העם היהודי אנו (אוניברסיטת תל-אביב), ו-ח' בטבת תשפ"ה, 6-8 בינואר 2025.

** המאמר מוקדש לעילוי נשמת מורי ורבי, פרופ' יצחק שרגא פנקובר ז"ל, שהכניסי בסוד חקר ספרי התורה.

בסיס לסופרים המעתיקים. לקביעת הרשימה הוא הסתמך על כתב היד של אהרן בן אשר המזוהה עם כתר ארם צובה. אחד מכתבי היד בן זמנו של הכתר הוא ששון 1053 שבו שונה החלוקה לפרשיות במקומות רבים. במאמר זה נעמוד על היקפה של התופעה, ונדון בשתי שאלות: (1) האם ההבדלים שבכ"י ששון (בהשוואה לכתר) שכיחים גם בכתבי יד קדומים אחרים בני זמנם או שהם מיוחדים לכתב יד ששון? לשם כך בדקנו שישה כתבי יד מזרחיים קדומים בני אותה תקופה. (2) מהן הסיבות לחילופים בין כתבי היד בפרשיות? כיצד קרה שבכתב יד פלוני יש פרשה (או אין פרשה) ובכתב יד אלמוני להפך? בחלקו השני של המאמר נציע ארבעה הסברים לחילופים בין כתבי היד, ונלווה את דברינו במבחר צילומים. **מילות מפתח:** כתר ארם צובה, כתב-יד ששון 1053, פרשה פתוחה, פרשה סתומה, הרמב"ם, ספר תורה.

פתיחה

החלוקה לפרשיות פתוחות וסתומות היא אחת החלוקות המאפיינות את הטקסט המקראי,¹ ועתיקה היא מחלוקת הפסוקים, מהחלוקה לסדרים ומהחלוקה לפרשות השבוע.² היא מצויה כבר במגילות מדבר יהודה (במאות 1–2 לפנה"ס),³ ונמסר עליה במדרשי הלכה במאה ה-3 לספירה. וכך נכתב בספרא:⁴ "וכי מה היו הפסקות משמשות, ליתן רווח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה", דהיינו: לציין הפרדה בין עניין לעניין. פרשה פתוחה מציינת בדרך כלל הפסקה גדולה יותר ועוסקת בעניין חדש לגמרי, ואילו פרשה סתומה מציינת הפסקה פחותה יותר בין

1 רבות ב"מצחפי מסורה". "מצחף מסורה" הוא תבנית המסירה שנתקבלה בכל עדות ישראל ובה הטקסט המקראי הכתוב דפים דפים (בניגוד למגילה) מלנה בשתי מערכות מסורה: מסורה קטנה (=מס"ק) ומסורה גדולה (=מס"ג). ראו בהרחבה מנחם כהן, "מהו 'נוסח המסורה', ומה היקף אחיזתו בתולדות המסירה של יה"ב?", **עיוני מקרא ופרשנות**, ב (עורך: אוריאל סימון), רמת-גן תשמ"ו, עמ' 232–233, וכן הערה 11 שם.

2 ראו ישראל ייבין, **המסורה למקרא – אסופות ומבואות בלשון**, ג, ירושלים תשס"ג, עמ' 38–41.

3 ישעיהו מאורי, "מסורת ה'פסקאות' בכתבי יד עבריים קדומים: מגילות מקרא ופשרם מספר ישעיה ומקומראן", **טקסטוס 10** (1982), עמ' א–ג.

4 ספרא, ויקרא א, א.

עניינים.⁵ ועוד נמסר בספרי: "כתב לפרשה סתומה פתוחה, לפתוחה סתומה [...] – הרי אלו ייגנזו".⁶

על אף המידע הנ"ל עדיין נותר כל העניין אפוף מסתורין, שכן לא נמסר כמה הן הפתוחות וכמה הן הסתומות, וגם לא נמסר פירוט מיקומן ברצף הטקסט. נוסף על כך, גם חכמי המסורה הטברנית לא דנו בנושאים אלה,⁷ כך שאיננו מוצאים אצלם לא רשימות פרשיות וגם לא הערות מסורה מקומיות בנידון כפי שמוצאים בנושא מלא וחסר.⁸ נמצא שכל נושא הפרשיות תמוה לכשעצמו, במיוחד לאור העובדה

⁵ ראו סקירה כללית: יוסף עופר, **המסורה למקרא ודרכיה**, ירושלים 2022, עמ' 69 ואילך; יוסי פרץ, "מסורות החלוקה של הפרשיות הפתוחות והסתומות בתורה בכתבי יד אשכנזיים מימי הביניים", *JSIJ* 14 (2018), קישור למאמר: <http://jewish-faculty.biu.ac.il/node/1038>; וכן בערך האנציקלופדי: **EBR** (Section Divisions) Parashah, Parashiyot, Yossi Peretz, (=Encyclopedia of the Bible and its Reception) vol. 23, 2024.

⁶ דברים, פיסקא לו. רמב"ם כותב בעניין זה (הלכות ס"ת י, א): "[...] נמצאת למד שעשרים דברים הן שבכל אחד מהן פוסל ספר תורה, ואם נעשה בו אחד מהן, הרי הוא כחומש מן החומשין שמלמדין בהן התינוקות, ואין בו קדושת ספר תורה [...] שחסר אפילו אות אחת או שהוסיף אפילו אות אחת [...] ששינה צורת הפרשיות".

⁷ על הסיבות להתעלמות בעלי המסורה הטברניים מהפרשיות ראו: מנחם כהן, **מקראות גדולות "הכתר": יהושע, שופטים ומבוא כללי**, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן 1992, עמ' 50*–52* ; 95*. הערה 131. כהן סבור כי ההתעלמות מהעיסוק בנושא הפרשיות נובעת מהרצון של בעלי המסורה של טבריה בכוונה תחילה שלא להטביע חותם של סמכות על שום גיבוש מגיבושי הפרשיות שהיו רווחים במסורות מקומיות של סופרים, ולפיכך לא ערכו רשימות ולא ניסחו הערות מסורה בתחום זה. יוסף עופר, **המסורה למקרא** (לעיל הערה 5), עמ' 71–72, סבור, לעומת זאת, כי הסיבה להתעלמות מצויה בדברי הרמב"ם המצביע על הקושי לתקן את רווחי הפרשיות בספר התורה: "ספר שאינו מוגה במלא וחסר אפשר לתקנו ולהגיהו כמו שבארנו אבל אם טעה בריוח הפרשיות וכתב פתוחה סתומה או סתומה פתוחה או שהפסיק והניח פנוי במקום שאין בו פרשה או שכתב כדרכו ולא הפסיק בריוח במקום הפרשה או ששינה צורת השירות הרי זה פסול ואין לו תקנה אלא לסלק את כל הדף שטעה בו" (הלכות ספר תורה פ"ח, ה"ג). הלכה למעשה לא כל הסופרים פעלו לפי פסיקתו של הרמב"ם, והיו כאלה שתיקנו את הפרשיות בדף עצמו. דוגמה לכך ראו: יוסף פרץ, **לשון ומסורה** – ספר תורה אשכנזי שלם מהמאה השלוש-עשרה, רחובות 2019, עמ' 500–502. ועל דרכי התיקון של הפרשיות במצחפים ראו בהרחבה: יוסף פרץ, "מסורות החלוקה של הפרשיות הפתוחות והסתומות בתורה בכתבי יד אשכנזיים מימי הביניים", שם, עמ' 335–341.

⁸ ד"ר רפאל זר, מהעובדים לשעבר של מפעל המקרא בירושלים מסר לי כי הגהותיו של בן אשר כללו אלפי תיקונים בכתר בכתב, בניקוד, בטעמים ובמסורה, ואילו בנושא הפרשיות הפתוחות והסתומות אין אפילו תיקון אחד. ראו גם: מרדכי וינטרויב, "מסורת הפרשיות הפתוחות והסתומות בתורה", **חצי גבורים**, ז (אלול תשע"ד), עמ' שמא.

שבעלי המסורה שבבבל כן ערכו רשימות מסודרות של פתוחות וסתומות, וגם דנו בהן בחיבורי מסורה עצמאיים שונים.⁹

הרמב"ם וקביעת הרשימה של הפרשיות הפתוחות והסתומות

כל השאלות שהצגנו לעיל נתבררו ונקבעו להלכה מאות שנים מאוחר יותר, כשביקש הרמב"ם [1138–1204] לכתוב ספר תורה לעצמו, ונתקל בריבוי מחלוקות בנושא הפרשיות. כפוסק הלכה ראה צורך לקבוע רשימה מדויקת ואחידה של כל הפתוחות והסתומות בתורה כדי שזו תשמש בסיס לסופרים המעתיקים.¹⁰ לקביעת הרשימה הוא הסתמך על הפרשיות שבכתב היד של אהרן בן אשר המזוהה עם הכתר.¹¹ ואלה דבריו:¹²

ולפי שראיתי שיבוש גדול בכל הספרים שראיתי בדברים אלו, וכן בעלי המסורת שכותבין ומחברין להודיע הפתוחות והסתומות נחלקים בדברים אלו במחלוקת הספרים שסומכין עליהם **ראיתי לכתוב הנה כל פרשיות התורה הסתומות והפתוחות** [...] כדי לתקן עליהם כל הספרים ולהגיה מהם. וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר [...] שהיה בירושלים [...] ועליו היו הכל סומכין לפי שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו; ועליו סמכתי בספר התורה שכתבתי כהלכתו.¹³

⁹ יוסף עופר, **המסורה הבבלית לתורה**, עקרונותיה ודרכיה, האקדמיה ללשון העברית והוצאת מאגנס, ירושלים תשס"א, עמ' 139 ואילך; הנ"ל, "רשימה בבלי של פרשיות פתוחות וסתומות בתורה", בתוך: מ' בר-אשר וח"א כהן (עורכים), **משאת אהרן: מחקרים בלשון מוגשים לאהרן דותן**, ירושלים תש"ע, עמ' 392–434.

¹⁰ החלוקה לפרשיות תהפוך להיות לאחד מסימני המובהקים של נוסח המסורה שכשרותו של ספר התורה תלויה בו. וכותב הרמב"ם (הלכות ס"ת י, א), שאם שינה את צורתן הוא פוסל את הספר, ו"הרי הוא כחומש מן החומשין שמלמדין בהן התינוקות, ואין בו קדושת ספר תורה".
¹¹ ראו משה גושן-גוטשטיין, "האותנטיות של כתר חלב", בתוך: **כתבי מפעל המקרא של האוניברסיטה העברית**, א: מחקרים בכתר ארם צובה, ירושלים תש"ד, עמ' י–לז. (הופיע גם באנגלית ב-*Textus* 1 [1960], עמ' 17–58).

¹² הלכות ספר תורה, פ"ח, ה"ד.

¹³ על הנימוקים שהרמב"ם סמך על הכתר בעניין הפרשיות הפתוחות והסתומות בתורה ראו: י"ש פנקובר במאמרו: Penkower, J.S., "Maimonides and the Aleppo Codex", *Textus*, IX (1981), pp. 39-128, ובספרו: **נוסח התורה בכתר ארם-צובה: עדות חדשה**, רמת-גן תשנ"ג, עמ' 10–13; 32–50.

הפרשיות הפתוחות והסתומות בתורה

בהלכות ספר תורה מגדיר הרמב"ם את צורתן של הפרשיות הפתוחות והסתומות,¹⁴ ומונה בסה"כ 669 פרשיות בתורה: 290 פתוחות ו-379 סתומות.¹⁵ הרשימה נתקבלה בכל קהילות ישראל ודחקה הצידה רשימות אחרות כמו זו של רבינו תם (1100–1171) במחזור ויטרי¹⁶ שבה שינויים רבים לעומת רשימת הרמב"ם. נוסף על המונחים "פתוחה" ו"סתומה" אצל הרמב"ם קובע רבינו תם את המונחים: פרשה "סדורה"¹⁷ ופרשה "פתוחה שורה". כמו כן, כ-100 שנה מאוחר יותר קובע הרא"ש הגדרות שונות לפתוחה ולסתומה.¹⁸ כדי לצאת ידי חובת כולם קובע השו"ע שירא שמים יימנע מן הצורות השנויות במחלוקת, ולא יסיים את כתיבת הפרשה סמוך לסוף השורה. ואכן כך נכתבים היום רוב ספרי התורה שלנו פרט לארבעה מקומות שבהם הושארו שורות ריקות לסימון פרשיות פתוחות – בתחילת שירת הים ובסופה, בתחילת שירת האזינו ובסופה.¹⁹

¹⁴ פרשה פתוחה היא אחת משתי צורות אלה: (א) אם היא מתחילה בראש שורה ולפניה יש רווח עד סוף השורה כשיעור תשע אותיות (להלן: 1פ); (ב) ואם אין רווח של תשע אותיות מושארת שורה שלמה ריקה, (להלן: 2פ). פרשה סתומה: (א) אם הפרשה מסתיימת באמצע השורה, מושאר רווח של תשע אותיות והפרשה פותחת באותה שורה (להלן: 1ס); (ב) אם הפרשה הקודמת מסתיימת באמצע השורה ואין רווח של תשע אותיות, אזי מתחילה השורה שלאחריה בהזחה כדי להשלים לתשע אותיות רווח (להלן: 2ס).

¹⁵ עוד לדרכו המיוחדת של הרמב"ם בציון הפרשיות ראו י' עופר וא' לובוצקי, "המסורה למקרא כנוהל תיקון שגיאות", **תרביץ** פב (תשע"ד), עמ' 97 ואילך.

¹⁶ ראו שמחה מויטרי, **מחזור ויטרי**, נירנברג 1923², עמ' 658–673.

¹⁷ ראו: Yeivin I., "The Division into Sections in the Book of Psalms", *Textus* 7 (1969), pp. 76–102. ; וסיכום הדעות השונות אצל: יוסף פרץ, **לשון ומסורה** (לעיל הערה 7), עמ' 341–344.

¹⁸ ראו בהרחבה על המחלוקת הזו: א"ב הלבני, "צורות פתוחות וסתומות – מחלוקת הרמב"ם והרא"ש לאור הכתר וכתב יד לנינגרד", **נטועים** ח (2001), עמ' 73–74.

¹⁹ י"ש פנקובר מציין במאמרו על יריעת ספר תורה – *A Sheet of Parchment – from a 10th or 11th Century Torah Scroll: Determining its Type among Four Traditions (Oriental, Sefaradi, Ashkenazi, Yemenite)*, *Textus* XXI (2002), p. 251 שבספר התורה של רבנו נסים גרונדי (ובספר תורה מרודוס) גם בארבע פרשיות אלה טרחו הסופרים לסיים את השורה (שלפני השורה הריקה) בהזחה ימינה, דהיינו שינו מדגם 2פ לדגם 1פ, משום שלפי הרא"ש דגם 1פ הוא פרשה פתוחה אבל לא כן דגם 2פ. ראו בהרחבה הנ"ל (הלבני) על מחלוקת זו.

קליטתה של רשימת הפרשיות של הרמב"ם בקרב הקהילות היהודיות השונות התנהלה בקצב שונה זה מזה. בקהילת תימן היא נתקבלה, ככל הנראה, כבר בימיו של הרמב"ם; בספרד במאות ה-13–14 נכתבו לפיה רוב הספרים (80%–90%).²⁰ באיטליה²¹ ובאשכנז, לעומת זאת, ההתקרבות הייתה איטית יותר, ובמחקר מקיף שערכתי בכ-240 כתבי יד אשכנזיים במאות ה-13–15 עלה, כי ביותר מ-90% מהם שונה חלוקת הפרשיות מזו של הרמב"ם (בדרגות שונות) עד לעיתים לכדי קיצונית.²² בסופו של דבר היא נתקבלה גם באשכנז במאה ה-17 בעיקר בעקבות פעילותם של חכמי המסורה ר' מנחם די לונאנו [=רמד"ל] ושל ידידה שלמה נורצי [=מנחת ש"י]. היום יש אחידות בפרשיות בין כל קהילות ישראל פרט לשני מקומות, בויקרא ז, כב, וב-ז, כח. לפי עדת תימן יש פרשה פתוחה בפסוק כב, ואין בפסוק כח, ואילו בשאר העדות המצב הפוך, אין פרשה בפסוק כב ויש בפסוק כח.²³

חלוקת הפרשיות בכ"י ששון 1053

נעבור עתה לבדיקת החלוקה לפרשיות בכ"י ששון 1053²⁴ בהשוואה לרשימת הרמב"ם [=כתר] וננסה להשיב על השאלה: האם החילופים שב-ששון 1053 שכיחים גם בכתבי יד

²⁰ ראו: יוסף פרץ, סימני זהות טכסטואליים של אסכולות מסירה בכתבי יד מקראיים של יה"ב, מידת המתאם ביניהם, ומשמעם להבנת תולדות המסירה של הנוסח (עבודת גמר), אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשמ"ו, עמ' 94–98.

²¹ ראו: אורלי קולודני, התורה במצחפים ובתיקוני סופרים איטלקיים בתקופת ימי הביניים: נוסח פרשיות פתוחות וסתומות וצורות השירות [...], עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשס"ח, פרק שלישי.

²² ראו: יוסף פרץ, התורה בכתבי יד, בתיקוני סופרים ובספרי תורה אשכנזיים בתקופת ימי הביניים: נוסח, פרשיות פתוחות וסתומות וצורות השירות, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשס"ח, עמ' 190 ואילך; הנ"ל, לשון ומסורה – מסורות החלוקה של הפרשיות הפתוחות והסתומות בתורה בכתבי יד אשכנזיים מימי הביניים (לעיל, הערה 7), עמ' 319–350. ראו עופר, המסורה למקרא (לעיל הערה 5), עמ' 81–82.

²⁴ בכ"י ששון 1053 אין קולופון, ולכן אין תאריך מדויק על זמן כתיבתו. סימונו המקובל במחקר המסורה הוא ש1 והוא נחשב לעותק הקדום והשלם ביותר של התנ"ך העברי. תארוכו לראשית המאה העשירית נקבע על ידי ישראל ייבין על סמך נתונים פליאוגרפיים (סוג הכתב וצורתו), והוא אושש בבדיקת פחמן 14 שבוצעה בשנת 2018. כ"י ששון 1053 מכיל את כל 24 ספרי המקרא (חוץ מ-12 דפים חסרים מתחילת ספר בראשית), והוא מקדים את התנ"ך השלם הקדום ביותר, כתב יד לנינגרד בכמאה שנה. כ"י ששון נרכש במאי 2023 במכירה פומבית ב-38 מיליון דולר על ידי אלפרד ה' מוזס ונתרם לאוסף אנו – מוזיאון העם היהודי באוניברסיטת תל-אביב. פרופ' יוסף עופר מכין כיום מהדורה מדעית של המסורה הגדולה של כתב זה. ראו פרטים נוספים אצל ייבין, כתר ארם צובה, ירושלים תשכ"ט (1968), עמ' 362–364.

קדומים אחרים בני זמנו או שהם מיוחדים לכתב יד ששון? לשם כך העמדנו לבדיקה שישה כתבי יד קדומים בני אותה התקופה,²⁵ וכמדגם מייצג בדקנו את ספר דברים שבו 158 פרשיות: 34 פתוחות ו-124 סתומות. להלן סיכום החילופים.

טבלה א

כתב יד	הבדלים בסוג הפרשיות	הבדלים בכמות הפרשיות	סך הבדלים ב-%
ק3	רוב	מיעוט	51 (32%) ²⁶
10ב	24	20	44 (28%)
507ש	13	15	28 (18%)
כ"ל	5	19	24 (15%)
1053ש	9	14	23 (14%) ²⁷
17ב [=ל ¹]	5	16	21 (13%)
59ב [=ל ⁹]	1	16	17 (11%) ²⁸

²⁵ 10ב; 17ב; 59ב; כ"ל; ק3; 507ש. בנוסף להם בדקנו גם שלושה כתבי יד חלקיים אלה: 85א; 84ב; 44455. ראו רשימת קיצורים של כתבי היד בסוף המאמר.

²⁶ הנתונים על פי מאמרו של יצחק ש' פנקובר, כתב יד ירושלמי של התורה מן המאה העשירית שהגיהו מישאל בן עוזיאל (כתב-יד ק3), תרביץ נח (תשמ"ט), עמ' 73. בכל התורה כולה יש 505 פרשות משותפת בין הכתר ובין ק3, ו-213 שינויים ביניהם, הרוב המכריע (61%) הם שינויים מן הסוג של פרשה סתומה בכתר לעומת פרשה פתוחה בכ"י ק3 ולהפך – 12.2%; ראו גם: מ' וינטרויב, "מסורת הפרשיות" (לעיל הערה 8), עמ' שמב.

²⁷ חילופים בסוג הפרשיות בדברים בין הכתר לכ"י 1053 – בכתר סתומה ובששון פתוחה בשמונה מקומות אלה: ה, יא – שמור; ה, יח – את הדברים; ו, י – והיה; ז, א – כי יביאך; כב, כג – כי יהיה; ב, יז – וידבר; ל, יא – כי המצוה; לא, יז – ויקרא משה. בכתר פתוחה וב-1053ש סתומה בארבעה מקומות אלה: יט, יא – וכי יהיה; כז, א – ויצו; לג, ח – וללוי; כא, א – כי ימצא.

חילופים במיקום הפרשיות בין הכתר ובין 1053ש: בכתר יש פרשה סתומה – וב-1053ש אין פרשה כלל: ה, יז – ולא תתואה. בכתר אין פרשה וב-1053ש יש פרשה סתומה בשנים עשר מקומות אלה: ז, ז – לא מרבכם; יח, יד – כי הגוים; יט, ח – ואם ירחיב; כב, ט – לא תזרע; כב, יא – לא תלבש; ג, ז – לא תדרש; כג, יט – לא תביא; כד, ט – זכור; כד, כא – כי תבצר; כה, ד – לא תחסם; כה, יד – לא יהיה; כז, כ – אשת אביו; לג, כג – ולנפתלי. ולהפך: בכתר אין פרשה ב-לא, טז – הנך שכב, וב-1053ש היא פתוחה. [ב-1053ש - בשמות 45 (27%)

ראו וינטרויב, "מסורת הפרשיות" (לעיל הערה 8), עמ' שמב.

טבלה ב

הערות	סה"כ הבדלים באחוזים	הבדלים בכמות הפרשיות	הבדלים בסוג הפרשיות	כתב יד
חסרות 68 פרשיות בספר דברים	23 (26%)	13	10	א85
הבדיקה כוללת בראשית לט, כ עד דברים א, לג	107 (24%) ²⁹			ב4445
1. חסרות 21 פרשיות בספר דברים; 2. יש 5 תיקונים	(0.5%)	5	1	ב84

הערות לטבלות:

- ששת כתבי היד המזרחיים הקדומים שבהם בדקנו את הפרשיות בספר דברים (טבלה א), מצביעים על חוסר התאמה לכתר בשיעורים בין 11% ועד ל-32.30%.³⁰ כתב היד הקרוב ביותר לכתר הוא ב59 שבו רק 11% של חוסר התאמה, וקרובים אליו: 17 (13%),³¹ כ"ל (15%), ש507 (18%), לעומת זאת, שני כה"י האחרים רחוקים ממנו בשיעורים גבוהים יותר: ב10 (28%), ק3 (32%).
- כ"י ש1053, נשוא דיוננו, נמצא אפוא אי שם בתווך בין שתי הקבוצות לעיל ובו 14% של חוסר התאמה ביחס לכתר. חשוב להזכיר שנתון זה מתייחס

²⁹ הנתונים הם על פי וינטרויב, הנ"ל, וכוללים את בדיקת הפרשיות מבראשית לט, כ ועד דברים א, לג. הבדיקה אינה מתייחסת לחלק בדברים שהושלם במאה השש-עשרה. ראו: דוד יצחקי, **אשרנו**, בני ברק תש"ס, עמ' 41–44.

³⁰ לעומת הריחוק בפרשיות מעיד ישראל ייבין כי הם קרובים במידה רבה לכתר בכתב, בניקוד ובטעמים (למעט כ"י ב10 [=ל³] שדיוקו במידה פחותה). ראו: ישראל ייבין, **כתר-ארם צובה ניקודו וטעמיו** (לעיל הערה 24), עמ' 357–375; הנ"ל, **המסורה למקרא** (לעיל הערה 2), עמ' 3–28.

³¹ נכתב בידי הסופר, שלמה בן בויעא, שכתב את כתר ארם צובה. כמות השינויים בפרשיות מעידה שהסופר העתיק את שני כתבי היד ממצעים שונים, ראו הנ"ל, **כתר ארם-צובה**, עמ' 366.

- לבדיקת הפרשיות בספר דברים בלבד, אולם כאשר בודקים את הפרשיות בתורה כולה גדל חוסר ההתאמה ומגיע ל-23.23%³².
3. בארבעה כ"י אלה: כ"ל, ש1053, ב17, ב59 כמוות החילופים במיקום הפרשיות (ייתור / גריעה) גדולה בהרבה מכמות החילופים בסוג הפרשיות (סגורה במקום פתוחה או להפך).
4. בשניים מכה"י הנבדקים (בטבלה א) יש תיקונים בפרשיות (בדברים):
א. בכ"י ש507 יש 3 תיקונים: (1) דברים ו, ד יש פרשה ס2 ובשוליים הערת תיקון: לפתוחה [=כתר]; (2) דברים יד, א יש פרשה פ"ש [=פתוחה שורה]³³ ובכה"י יש תיקון לסתומה [=כתר]; (3) דברים יט, טו אין פרשה ובשוליים תוקנה לסתומה [=כתר]. כל שלושת התיקונים נעשו בהתאם לכתר.
- ב. לגבי כ"י ק3 ציין פנקובר כאמור ששיעור חוסר ההתאמה בפרשיות (בדברים) בינו ובין הכתר עומד על 51,34³⁴ ורק בחלק קטן מהם יש תיקונים, וגם כאן נעשו כולם בהתאם לחלוקה שבכתר.
5. המונחים המשמשים בתיקונים בפרשיות בשני כתבי היד הנ"ל הם: בכ"י ש507 – "סתום" / "פתוח"; ובכ"י ק3 משתמש מישאל בן עוזיאל במונח הערבי "פצלי" / "לא פצלי" שמשמעו יש רווח (פרשה) או אין רווח.³⁵
6. בכ"י ב84 (בטבלה ב) משתמש המסרן במונח "פרק" תחת השם המקובל "פרשה", כגון בדברים כב, יב; כה, יג – "פרק סתום". במקרה של ביטול פרשה הוא ממלא את החלל בסימני טילדה,³⁶ כגון: דברים כג, יט: "לא תביא"; לג, כג: "ולנפתלי אמר".³⁷
7. אחד מכתבי היד המזרחיים החשובים בן זמנו של הכתר הוא כ"י ב4445, (טבלה ב), אלא שחסר בו ספר דברים ורוב בראשית. גינצבורג בדק אותו

³² זאת על פי בדיקתו של וינטרויב, "מסורת הפרשיות" (לעיל הערה 8), עמ' שמב שבדק את התורה כולה ומצא 150 חילופים בפרשיות בין הכתר ובין ש1053, ו-507 מופעים תואמים = 23% חוסר התאמה.

³³ על מונח זה ראו: י' פרץ, **התורה בכתבי יד** (לעיל הערה 22), עמ' 196 ואילך.

³⁴ ראו פנקובר, "כתב-יד של התורה" (לעיל הערה 26), עמ' 58–59, הערה 43; וינטרויב, "מסורת הפרשיות" (לעיל הערה 8), עמ' שמב.

³⁵ ראו: פנקובר, הנ"ל.

³⁶ על דרכי התיקון בחלוקה לפרשיות ראו: י' פרץ, **לשון ומסורה** (לעיל הערה 7), עמ' 335–341; 500–502.

³⁷ נציין כי בבדיקת 224 מצחפים אשכנזיים מקראיים נמצא שב-175 (78%) יש פרשה, ראו: פרץ, **לשון ומסורה** (לעיל הערה 7), עמ' 327–329.

בספרים האחרים³⁸ וציין כי בספר שמות יש 35 חילופים בהשוואה לכתב (21%). לצורך השוואה ערכנו בדיקה מקבילה בכ"י ש1053 וממנה עלה שכמות החילופים שבו (בספר שמות) גדולה מעט יותר ועומדת על 45 חילופים (=27.4%).³⁹

8. שני כתבי היד: א85 ו-ב84 (בטבלה ב) הם חלקיים בספר דברים. בראשון נבדקו 90 פרשיות מתוך 158, וחוסר ההתאמה עומד על 26% כמו בכתבי יד בני זמנו (במאה ה-י'): ב10 (28%), ק3 (32%). בכתב היד השני, לעומת זאת (ב84), נבדקו 137 פרשיות (בדברים), וחוסר ההתאמה עומד על 0.5% בלבד (=6 חילופים), ולא זו אף זו, חמישה מהם תוקנו בהתאם לכתב. הסיבה לקרבה הגדולה כל כך היא כי מדובר בכ"י מאוחר⁴⁰ שנכתב לאחר קליטתה של רשימת הרמב"ם (1138–1204), וסופרו (מגיהו) הושפע ממנה.⁴¹

הסיבות לחילופים בפרשיות בין כתבי יד

לעיל ציטטנו את דברי הספרא:⁴² "וכי מה היו הפסקות משמשות, ליתן רווח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה", ואת דברי הספרי:⁴³ "כתב לפרשה שתומה פתוחה, לפתוחה שתומה [...] – הרי אלו ייגנזו". אין ספק שמשה רבנו קיבל מהקב"ה את המיקום המדויק ואת סוגיהן של הפרשיות הפתוחות והסתומות, בין אם זה היה בעל פה או בכתב, ומכאן עולה השאלה, כיצד אפוא נוצרו חילופים בין כתבי היד השונים במהלך המסירה?

³⁸ ראו רשימת החילופים בפרשיות בכתב-יד 4445 (לונדון 4445), Ginsburg C. D., *Introduction to the Massoretico-Critical Edition of the Hebrew Bible*, London 1897; reprint New York 1966, p. 471. כאן המקום להעיר שבעבודת הגמר שלי בדקתי את החלוקה לפרשיות בספר דברים בעשרות כתבי יד מאזורי מסירה שונים ונוכחתי לגלות שלא תמיד דייק גינצבורד ברישום החילופים בפרשיות בין כתבי היד שבדק בהשוואה לרשימת הרמב"ם. ראו: יוסף פרץ, **סימני זהות** (לעיל הערה 20), עמ' 90–91, הערות 20–21.

³⁹ רחוק מהם הוא כ"י ק3. על פי בדיקתו של יצחק פנקובר, "כתב יד ירושלמי של התורה" (לעיל הערה 26), יש בשמות 53 חילופים (=32%).

⁴⁰ כ"י 84 (הספרייה הלאומית של רוסיה Ms. EVR II B 84) באתר "כתיב" – אוסף כתבי יד עבריים דיגיטליים נכתב כי זמנו אינו ידוע. בשיחה בעל פה מסר לי ד"ר נחמיה גורדון שהוא מייחס את כתב היד למאה ה-י"ב (זמנו של רמב"ם), והממצא מורה שהצדק עימו.

⁴¹ ראו דוגמאות של הגהות פרשיות לפי רשימת הרמב"ם בכתבי יד אשכנזיים מימי הביניים, יוסף פרץ, **התורה בכתבי יד** (לעיל הערה 22), עמ' 225–228.

⁴² ספרא, ויקרא א, א.

⁴³ דברים, פיסקא לו.

בדברינו הבאים ננסה להשיב על השאלה ונציע הסברים אחדים לתופעה. כללית לאמר שהדבר מתרחש במסגרת המסירה וההענקות שנעשות מכתב יד אחד למשנהו. בדרך כלל נכתבים המצחפים בשלושה טורים (=עמודות),⁴⁴ כך שמספר המילים בשורה הוא מצומצם יחסית, ולעיתים עומד על שתי מילים בלבד בשורה.⁴⁵ נוסף על כך יש גם אילוצים שונים אחרים שבהם חייב הסופר להתחשב, כמו המנהג של יישור השורות מצידין השמאלי.⁴⁶ ולכן כשהרווחים של הפרשיות במצחפים הם קטנים בהרבה ממה שקבע הרמב"ם בספרי התורה [=תשע אותיות], ונועדו רק לסמן את מקום הפרשה ולא את הרווח הנדרש לפי ההלכה,⁴⁷ עלולים להיווצר ספקות לגבי מטרת הרווח הקטן, אם הוא מציין רווח של פרשה או נועד הוא ליישר את השורה.⁴⁸

להלן ארבעה מצבים העשויים להסביר את החילופים בחלוקה לפרשיות בין כתבי היד השונים.

1. ריווח בין תיבות בשל יישור שורות

אחת התכונות המאפיינות את מרבית כתבי היד המקראיים (ספרי תורה ומצחפים) היא סיום השורות בקו ישר ואחיד. כדי להימנע מחריגות בולטות בצידין השמאלי של

⁴⁴ בעניין מספר העמודות בכתבי היד האשכנזיים מימי הביניים ראו: יוסף פרץ, **התורה בכתבי יד** (לעיל הערה 22), עמ' 27–29.

⁴⁵ נוסף כי הדפוסים בימינו מסיימים את השורות בקו ישר בעזרת ריווח אוטומטי משתנה בין התיבות, כגון במהדורות קורן, ברויאר ומקראות גדולות – הכתר ועוד. ואולם במהדורת **כתר ירושלים**, ירושלים 2000, שבה שלושה טורים כבכתר (להוציא את ספרי אמ"ת), השורות אינן מיושרות כי הן קצרות מידי, ויש קושי לסיימן בקו שווה.

⁴⁶ סקירה על אמצעים אלה ראו בהרחבה אצל: M. Beit-Arie, *Hebrew Codicology*, Jerusalem 1981, pp 87–103; וכן אצל מרדכי גלצר, "מלאכת הספר של כתר ארם צובה והשלכותיה", **ספונות יט** (תשמ"ט) עמ' 167–276, ובעיקר עמ' 215–221; יוסף עופר, "מענייני המסורה – סימון הפרשיות", **מגדים ב** (תשמ"ז), עמ' 91–104 (ובעיקר עמ' 102 ואילך); יוסי פרץ, "קטעי מקרא בלתי מנוקדים במצחפי מסורה מימי הביניים", בתוך: **עיוני מקרא ופרשנות**, כרך ז (תשס"ה), בעריכת ש' ורגון ואחרים, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן, עמ' 187.

⁴⁷ בספרי התורה בימינו מקובל להאריך אותיות שונות כדי לסיים את השורה בקו ישר. בכתר אין למצוא הרחבת אותיות בסוף השורה, והאמצעי הבולט ביותר למילוי השורה הוא כתיבת צורות גרפיות שונות, ראו: מרדכי גלצר, "מלאכת הספר" (לעיל הערה 46), עמ' 216.

⁴⁸ הסופר של כ"י 1053 מקפיד בד"כ על רווחים ברוחב סביר בין פרשיות, אולם לעיתים משאיר רווחים קטנים מאוד (רוחב של 1.5–2 אותיות).

השורות פיתחו המעתיקים מגוון רחב של פתרונות וביניהם הרחבות (משיכת) של אותיות; מילוי החלל של סוף השורה בשברי אותיות; מילוי בחלק מהאותיות של המילה שבאה בשורה הבאה; הקטנת אותיות; ריווח יתר לפני התיבה האחרונה בשורה ועוד.⁴⁹ כל הטכניקות הללו נועדו לשוות מראה אסתטי לסופי השורות שייראו מיושרות משני הצדדים.⁵⁰

כעת נדגים כיצד עניין יישור השורות עשוי להשליך על חילופים בפרשיות. בדברים טז, כב: "ולא תקים לך מצבה". במקום זה אין פרשה בכתר, וכך גם בכתבי היד ש1053, ש507, ב10. בשני כתבי היד כ"ל, ל17, לעומת זאת, יש רווח של פרשה. כיצד אפוא נוצר החילוף בין כתבי היד? מענה אפשרי לשאלה זו יכולה לספק תמונת המצב בצילום מתוך כ"י ב59.

כ"י ב59
דברים טז, כב
"ולא תקים"

⁴⁹ ניצנים לתופעה זו מצויים כבר במגילות ים המלח ובברייתא בתלמוד הבבלי (מנחות ל ע"א-ע"ב): "נזדמנה לו תיבה אחת בת חמש אותיות, לא יכתוב שתיים בתוך הדף (= עמודה) ושלש חוץ לדף, אלא שלש בתוך הדף ושתיים חוץ לדף. נזדמנה לו תיבה בת שתי אותיות, לא יזרקנה בין הדפים, אלא חוזר וכותב בתחילת שורה".

⁵⁰ ראו: מלאכי בית-אריה, קודיקולוגיה עברית טיפולוגיה של מלאכת הספר העברי ועיצובו בימי-הביניים בהיבט היסטורי והשוואתי מתוך גישה כמותית המיוסדת על תיעוד כתבי-היד בצינוני תאריך קדם-פרסום גרסת אינטרנט 0.4 תשע"ה / 20, עמ' 333-350. עוד לעניין

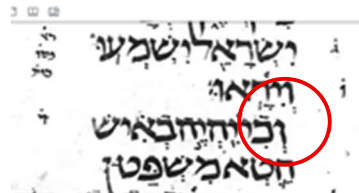
יישור השורות במילויים שונים ראו י' פרץ, לשון ומסורה (לעיל הערה 7), תחבולות סופרים בכתובת הקטעים שלפני שירת הים ולפני שירת האזינו, עמ' 387, הערה 36, ושם הפניה לספרות.

בין התיבה "לך" שבסוף הפסוק לבין ראש הפסוק שאחריו: "ולא תקים" השאיר המעתיק רווח קטן מאוד (בערך ברוחב של אות) כדי לסיים את השורה בקו ישר. והשאלה היא, כיצד מתפרש רווח זה אצל המעתיקים הבאים להעתיק מכתב זה – האם הוא רווח של פרשה (כ"ל, ב17) או סתם רווח שנועד למלא חלל כדי ליישר את השורה ואין שם פרשה? (כתר, ש1053, ש507, ב10).
דוגמה נוספת מצויה באותו כ"י (ב59) בדברים יט, טו: "לא יקום עד אחד [...]".

התיבה "לא" כתובה בסוף שורה ולפניה רווח קטן ביותר של פחות מרוחב של אות. ושוב, גם כאן יש שיפרשוהו כרווח של פרשה,⁵¹ כמו: בכתר, כ"ל, ש1053, ב17; ויש מי שיפרשו כסתם רווח, כמו: ב10, ש507, ואין שם פרשה. מעניין לראות שמסרנו של כ"י ש507 הוסיף הערת תיקון בשוליים – "סתום", ושוב כשישמש כ"י זה מצע להענתקות חדשות תהיה שם פרשה סתומה.

מצב נוסף של רווח קטן היכול להתפרש לשתי פנים ולשנות את סוג הפרשה עשוי להתרחש במקרה של פרשה סתומה מסוג ס2, כגון במקרה הבא המופיע בכ"י ב17, דברים כא, כב.

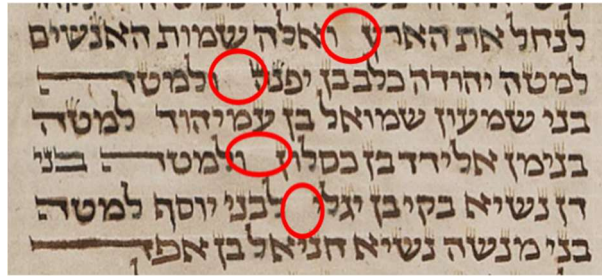

⁵¹ התיבה "לרשתה" מסיימת את הפסוק הקודם (יד), ואין אחריה נקודתיים לציון סוף פסוק. קיימות כמה דרכים לציון סופי פסוקים בכתבי היד וביניהן: סימון סילוק בתיבה האחרונה בפסוק בהברה המוטעמת; סימון נקודתיים בסוף הפסוק או סימון עיגול. על תופצתן של השיטות השונות ראו ישראל ייבין, **המסורה למקרא** (לעיל הערה 2), עמ' 41; הנ"ל, **כתר ארם-צובה** (לעיל הערה 24), עמ' 198–199.

הפסוק: "וכי יהיה באיש [...] מתחיל בראש שורה בהזחה קטנה ברוחב של אות. כאשר יבוא הסופר להעתיק מכתב יד זה הוא עשוי להתלבט בשאלה אם הרווח הקטן שבראש השורה ממשיך את הרווח שבשורה הקודמת, ואז תהיה לפנינו פרשה שתומה מסוג 2 (כמו בכה"י: 10, ש507, כ"ל), או שמא יחליט שמדובר בסתם רווח, ואז תתקבל פרשה פתוחה מסוג 1.

2. השארת רווח קבוע בין פסוק לפסוק

אחד המנהגים העתיקים שהיה נפוץ באשכנז בכתיבת ספרי תורה הוא השארת רווח קטן בין פסוק לפסוק, שנועד להקל על הקוראים בתורה שבה חל איסור להוסיף סימנים כלשהם כמו ניקוד, טעמים סופי פסוקים וכדומה, אבל חלל (אוויר) מותר. שניים מהמקורות העתיקים למנהג זה הם מחזור ויטרי⁵² והסמ"ק⁵³ שבהם נמסר כי בין פסוק לפסוק צריך להשאיר רווח כמלא תיבה קטנה.⁵⁴ להלן דוגמה של ס"ת אשכנזי (סימונו SIG.SCR 4820) שבו בדרך כלל הקפיד הסופר לקיים מנהג זה, והרווח שהוא השאיר נע בדרך כלל סביב שתי אותיות.⁵⁵

ס"ת
SIG.SCR
4820
במדבר
לד, יח-כג

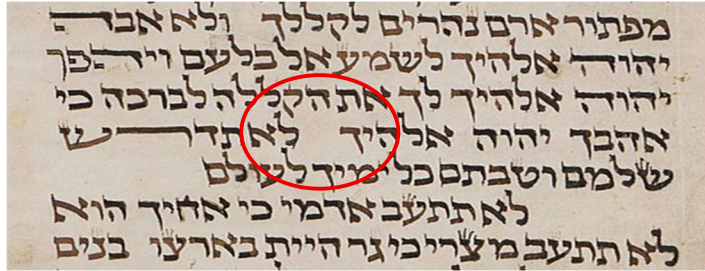
⁵² בהלכות מזוזה, סימן תקטו. ראו מאמרו של א' שטראוס, "רווח בין פסוק לפסוק בכתיבת סת"ם", *ירושתנו* ו (תשע"ב), עמ' רז-רכב.

⁵³ בעל הסמ"ק [הספר "עמודי גולה"] הוא ר' יצחק ב"ר יוסף מקורבייל (קורביל). הוא היה מחכמי צרפת בסוף תקופת בעלי התוספות. נולד בערך בשנת ד"א תקק"ע (1210) ונפטר בערך בשנת ה"א מ' (1280).

⁵⁴ ראו: יוסי פרץ, "אמצעי עזר שונים לבעלי הקריאה בספר תורה ובמגילת אסתר", בתוך: **ספר יובל לפרופ' עמוס פריש**, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן 2025 (בדפוס).

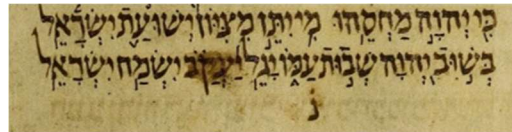
⁵⁵ ראו: יוסף פרץ, **לשון ומסורה** (לעיל הערה 7) – ספר תורה שלם מאשכנז מהמאה השלוש-עשרה, רחובות 2017, עמ' 519.

סופר שיבוא להעתיק מספר זה עלול (בהסח הדעת) להחשיב רווח זה כאל רווח של פרשה סתומה מסוג 1, או להפך, רווח שציין פרשה ייחשב כאל רווח בין פסוקים. דוגמה לכך יכול לשמש הצילום הבא מאותו ספר תורה בדברים כג, ז: "לא תדרש". הרווח שלפני הפסוק עשוי להתפרש לשתי פנים כשמאן דהוא יבוא להעתיק ממנו. ואכן, בחלק מכתבי היד יש שם רווח של פרשה, כגון: 1053, 17, 59, ובחלק אחר אין פרשה, כגון: בכתר, כ"ל, 507, 10, ב84.⁵⁶

3. פרשיות פתוחות שורה המזדמנות בראשי עמודות או בסופן

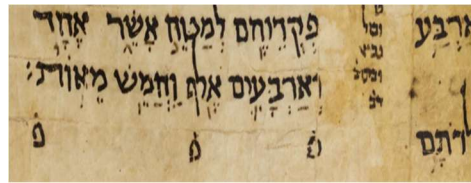
לעיתים עשויה פרשה פתוחה שורה (מסוג 29 [=שורה שלמה ריקה]) להזדמן בתחילת עמודה או בסופה. במקרה כזה עלול המעתיק שלא להבחין בשורה הריקה, וכדי להימנע ממצבים כאלה נהגו חלק מהסופרים למלא את השורה הריקה במילויים שונים כדי שיבחינו ברווח הפרשה, כגון: בכתר ובכ"י ש1053.

כתר, תהלים
יד, ח

⁵⁶ יש לציין כי בתקופה מאוחרת יותר נתעוררו ספקות לגבי מנהג זה של השארת רווח בין פסוקים, שכן לפי ר"ת רווח בגודל זה נחשב כרווח של פרשה סתומה, ואם כך כיצד יהיה ניתן להבחין בין שני סוגי הרווחים? בשל הספק ביקש מגיה בתקופה מאוחרת יותר לבטל את הרווחים בין הפסוקים, ואכן הוא עשה זאת, בדרך כלל, באמצעות הרחבת האות האחרונה בפסוק, וכשלא ניתן להרחיב אותה אות ביצע את התיקון בראש התיבה הראשונה שלאחר הרווח. ראו דוגמאות לתיקונים: יוסף פרץ, *לשון ומסורה* (לעיל הערה 7), ספר תורה שלם מאשכנז מהמאה השלוש-עשרה, עמ' 519–520.

בכתר נוספה האות נ בשורה הריקה ומעליה נקודה.⁵⁷

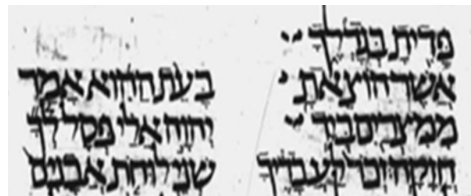

כ"י ש1053,
במדבר א, מב

בכ"י ש1053 נכתבה בשורה הריקה שלוש פעמים האות פ ומעל כל אחת מהן נקודה. נציין כי לא תמיד הקפידו המעתיקים על הוספת האותיות, כמו בצילומים שלמטה, ובהיעדרן עלול המעתיק שלא לשים לב בקיומן של הפרשות.⁵⁸

כתר, יהושע יג, כד:
"ויתן משה"

כ"י ב10, דברים י, א:
"בעת ההיא"

⁵⁷ כך נוהגים גם במהדורות המודפסות של **מקראות גדולות הכתר**, הוצאת בר-אילן, ושל תנ"ך **כתר ירושלים** (לעיל הערה 45).

⁵⁸ ראו יוסף עופר, "מענייני המסורה – סימון הפרשיות" (לעיל הערה 46), עמ' 91–104. במאמר זה בדק עופר שמונה כתבי יד מזרחיים קדומים וסיכם את ממצאיהם ואת דרכי הסימון לציון השורה הריקה.

4. דו-משמעות בפענוח הערות תיקון בפרשיות

תופעה נוספת העשויה להסביר חילופים בפרשיות בין כתבי יד שונים, היא פענוח דו-משמעי של הערת תיקון בפרשיות על ידי מעתיקים שונים. דוגמה לכך ציין לה פנקובר במאמרו על כתב יד ירושלמי של התורה שהגיהו מישאל בן עוזיאל (=כ"י ק3).⁵⁹

בספר דברים יש 51 שינויים בפרשיות בין ש1053 ובין הכתר, ובכמה מהם יש תיקונים. אחד מהם נמצא בפרק כז, א: "ויצו משה וזקני ישראל". בכתר יש במקום זה פרשה פתוחה (19), ובכ"י ק3 יש פרשה סתומה מסוג 2, דהיינו רווח בסוף שורה, והמשכו בשורה שלאחר מכן. מול הרווח של ההזחה יש הערת שוליים שבה נכתב: "בן אש" [=אשר] לא פצלי", כלומר לפי בן אשר [=כתר] אין במקום זה רווח של פרשה, ולפיכך יוצא שהתיקון הוא בניגוד לכתר שיש בו כאמור פרשה פתוחה. לדעת פנקובר התיקון של מישאל מתאים לחלוקה שבכתר, וכי ההערה שבשוליים "לא פצלי" מכוונת אך ורק לביטול הרווח שבשורה השנייה, ולא לרווח בשורה הראשונה הממשיך להתקיים ומהווה רווח של פרשה פתוחה (19) כבכתר.⁶⁰

לפנינו אפוא מקרה נוסף העשוי להתפרש לשתי פנים על ידי מעתיקים שונים בשעה שישתמשו בכ"י זה כבסיס להעתיקות חדשות. יש מעתיק שיפרש את ההערה ("לא פצלי") כמכוונת לרווח שבשתי השורות, ואז לא תהיה כלל פרשה בניגוד לכתר, ויש מעתיק שיפרש את ההערה כמכוונת רק לרווח של השורה השנייה, כפי שהסביר פנקובר, ואז תתקבל פרשה פתוחה כמו בכתר.

סיכום

במאמר זה בחנו את נושא החלוקה לפרשיות פתוחות וסתומות, המהווה מרכיב מכריע בכשרותו של ספר תורה. אף על פי שמדובר במסורת עתיקה המוזכרת כבר במגילות מדבר יהודה ובמדרשי הלכה, נמנעו חכמי המסורה הטברנית באופן מפתיע מלגבש רשימות מדויקות בנושא, מה שיצר לאורך הדורות אי-בהירות ומחלוקות רבות בין סופרים. פריצת הדרך ההלכתית התרחשה רק במאה ה-12,

⁵⁹ מישאל בן עוזיאל הוא מחברו של כתב אלכילף (=ספר החילופים) ומצויות בו מספר הערות בנושא הפרשיות.

⁶⁰ פנקובר מציין שכל התיקונים ב-ק3 בפרשיות הם בהתאם לכתר, וסביר להניח שגם זה בכללם, במיוחד שהתיקון מובא בשם בן-אשר. ראו פנקובר, "כ"י ק3" (לעיל הערה 26), עמ' 59, הערה 43; וינטרויב, "מסורת הפרשיות" (לעיל הערה 8), עמ' שדס.

כאשר ביקש הרמב"ם ליצור נוסח אחיד והסתמך על כתר ארם צובה כדי לקבוע רשימה סופית של 669 פרשיות בתורה.

במרכז מאמרנו עומדת השוואה בין הכתר לבין כתב-יד ששון 1053, הנחשב לאחד מכתבי היד הקדומים והשלמים ביותר של המקרא. מהבדיקה עולה כי קיים פער די גדול בחלוקה לפרשיות בין שני כתבי היד: בספר דברים לבדו נמצאו 14% של חוסר התאמה, ובתורה כולה הפער מגיע ל-23%. נדגיש כי שוני זה אינו ייחודי רק לכתב-יד ששון, אלא משקף תופעה רחבה הקיימת בכתבי יד מזרחיים קדומים אחרים בני אותה התקופה.

בחלק השני מציע מאמרנו ארבעה הסברים מרכזיים להיווצרות החילופים הללו, הנובעים בעיקרם מאילוצים טכניים ומטעויות אנוש בתהליך ההעתקה. בין היתר, מנהגם של הסופרים ליישר שורות יצרה לעיתים רווחים קטנים שהתפרשו בטעות על ידי מעתיקים מאוחרים כסימון לפרשה חדשה. גורמים נוספים כוללים מנהגים להשארת רווח קבוע בין פסוקים, קושי בזיהוי פרשיות שחלו בראשי עמודות או בסופן, ודו-משמעות בפענוח של הערות תיקון על ידי סופרים מעתיקים. חוסר אחידות זה אינו מוגבל רק להעתקות היסטוריות, אלא בא לידי ביטוי אפילו במחקר המודרני של ימינו. עובדה היא שחוקרים שונים עשויים להגיע למסקנות שונות בבואם לזהות פרשיות באותם כתבי יד ממש. כך למשל, בעוד שפנקובר זיהה 505 פרשיות משותפות בין הכתר לכתב-יד ק3, וינטרויב לעומתו זיהה 494 פרשיות תואמות בלבד. קיומם של 11 מקומות שבהם לא הייתה אחידות דעים בין החוקרים לגבי עצם קיומה של פרשה או סוגה, מחזק את התזה המרכזית של מאמרנו בדבר הגורמים המורכבים שמובילים ליצירת חילופים ושינויים במסורת הכתיבה.

סימוני כתבי יד

- **א85** = ל⁶¹, מזרחי, אמצע מאה י', סרט 19281.
- **ב10** = ל³, מזרחי, מאה י', סרט 62964.
- **ב17** = ל¹, מזרחי, שנת 930, סרט 61.63002.
- **ב59** = ל⁹, מזרחי, שנת 1022, סרט 26536.
- **ב84** = גניזה קהירית, מאה יב, סרט 62.65102.
- **ב4445** = מזרחי, סוף המאה ה-9, סרט 63.5041.
- **כ"ל** = כ"י לנינגרד, מזרחי, 1009, מהדורת פקסימיליה, ירושלים תשל"א.
- **כתר** = כתר ארם צובה, מזרחי, 930 לערך, פקסימיליה, ירושלים 1976.
- **ס"ת** אשכנזי SIG.SCR 4820, שנת 1270, צילום פרטי.
- **ק3** [=כ"י ירושלים], מאה י', סרט 40163.
- **ש507** = ששון 507 מזרחי, מאה י', סרט 8886.
- **ש1053** = ששון 1053 [=ש1], מזרחי, מאה י', סרט 8881.

⁶¹ הסופר המעתיק הוא שלמה בן בויאעא, סופרו של כתר ארם צובה. ראו ישראל ייבין, "כתב-יד קרוב מאוד לכתר ארם-צובה: ל 11", **טקסטוס** (Textus) 12 (1985), עמ' א-לא.

⁶² המכון לתצלומי כתבי יד עבריים בירושלים אינו מציין תאריך, וד"ר נחמיה גורדון בשיחה עימו משער שהוא מהמאה ה-11.

⁶³ או המאה ה-10 עם השלמות מהמאה ה-16.

English Abstract

**The Tradition of Dividing the Open and Closed Sections
in the Sasson Manuscript of 1053 in Comparison with
the "Keter" and the Causes of the Exchanges Between
the Manuscripts**

Yossi Peretz

The division into open and closed sections (*petuhot* and *setumot*) is one of the defining structural features of the biblical text. Already mentioned in the Halakhic Midrashim, it is considered one of the distinct hallmarks of the biblical version upon which the halakhic validity of the Torah scroll depends. In the *Sifrei*, it is stated: 'If one wrote an open section as closed, or a closed section as open [...] these must be sequestered (*genizah*).' This determination raises several questions, as no information was transmitted regarding the actual form of the sections, the total number of open and closed sections, or their specific placement within the textual sequence. Furthermore, the Tiberian Masoretes did not discuss these matters as they did regarding plene and defective spelling; consequently, we find no Masoretic notes pertaining to the writing of the sections. These issues were clarified and codified only centuries later when Maimonides sought to write a Torah scroll for himself and encountered conflicting views on these questions. As a legal decisor (*posek*), he recognized the need to establish a precise list of all sections in the Torah to serve as a standard for scribes. To establish this list, he relied on the manuscript of Aaron ben Asher, identified as the Aleppo Codex (*Keter*).

One of the contemporary manuscripts of the Aleppo Codex is Sassoon 1053, in which the section layout differs. This article examines the extent

of these differences and addresses two primary questions: (a) Are the variations found in MS Sassoon 1053 (in comparison to the Aleppo Codex) common in other early contemporary manuscripts, or are they unique to this specific codex? To explore this, we examined six ancient Oriental manuscripts. (b) What are the reasons for the discrepancies in the sections between the various manuscripts? How did it occur that a certain manuscript contains a section break (or lacks one) while another manuscript reflects the opposite? In the second part of the article, we will propose five explanations for these variations, accompanied by reproductions from the manuscripts.

Keywords: Aleppo Codex (Keter Aram Tsova), MS Sassoon 1053, Open Section (*Petuhah*), Closed Section (*Setumah*), Maimonides, Torah Scroll.